

KONSOLIDACIJA DEMOKRATIJE

20 godina nakon pada Berlinskog zida

Zbornik radova

Priredili:

Ilija Vujačić, Čedomir Čupić

i Bojan Vranić

Konrad
Adenauer
Stiftung

Beograd, 2009.

SADRŽAJ

UMESTO PREDGOVORA

- Klaudija Kraford, *1989. - godina preokreta ne samo za Nemce*

I – KORENI PROMENA

- Vesna Knežević Predić i Miloš Hrnjaz, *Međunarodno-pravni subjektivitet Nemačke pre i nakon pada Berlinskog zida*
- Dejan Milenković, *Uticaj pada Berlinskog zida na preobražaj javnog prava u zemljama Centralne i Istočne Evrope*
- Rade Veljanovski, *Komunikacija kroz gvozdenu zavesu ili tračak kroz ruševine*
- Dragana Stanković, *Rušenje Berlinskog zida – uklanjanje granica između istoka i zapada u odnosu na slobodan protok ljudi*

II – ANALIZE

- Radmila Nakarada, *Pad Berlinskog zida – propuštena istorijska šansa*
- Dragan Živojinović, *Međunarodni odnosi posle Hladnog rata – jedna kratka priča o dvadeset godina traganja za imenom*
- Vujo Ilić i Nemanja Džuverović, *Promena konteksta delovanja mirovnih instituta posle Hladnog rata*
- Jelena Lončar, *Razvoj globalnog civilnog društva u postkomunističkoj Evropi*
- Dušan Spasojević, *Dinamika i faze razvoja istočnoevropskih partijskih sistema posle 1989. godine*
- Natalija Perišić, *Položaj i perspektiva istočno-evropskog socijalnog modela u procesima evropskih integracija – komparativni prikaz*
- Biljana Đorđević, *Povratak budućnosti – marksizam posle komunizma*
- Ana Milojević i Aleksandra Ugrinić, *Mediji i Berlinski zid – vest ili istorija*

III – IZAZOVI

- Mirjana Vasović i Milena Gligorijević, *Pad Berlinskog zida – kraj autoriteta ili početak „nove“ autoritarnosti?*
- Nikola Beljinac, *Liberalizacija postkomunističkih društava Evrope – multikulturalna perspektiva*
- Vladimir Pavićević, *Evropske integracije Zapadnog Balkana: naredni koraci za Srbiju*
- Marko Simendić, *Da li je humanitarna intervencija moralno opravdana: doslednost liberalne argumentacije*
- Srđan Perišić, *Liberalizam i kraj zapadne demokratije: između kraja istorije i straha od budućnosti*

Vujo Ilić¹⁵⁶

Nemanja Džuverović¹⁵⁷

PROMENA KONTEKSTA DELOVANJA MIROVNIH INSTITUTA POSLE HLADNOG RATA

Sažetak

Članak se bavi razvojem i društvenom ulogom mirovnih instituta tokom trajanja Hladnog rata i nakon njegovog završetka. Razlozi nastanka, specijalizacije i porasta broja mirovnih instituta tumače se kroz uticaj političkog, ekonomskog i ideološkog aspekta hladnoratovskog okruženja. Kroz pet specifičnih faza prikazuje se razvoj institucionalizacije istraživanja mira. U članku se zastupa teza da je hladnoratovsko okruženje pogodovalo razvoju mirovnih instituta i da su promenjeni ekonomski i politički uslovi krajem Hladnog rata uticali da globalni značaj mirovnih instituta opadne iako društvene potrebe za njima nisu smanjene nestankom bipolarnog poretka.

Ključne reči: *mirovni instituti, istraživanje mira, Hladni rat, međunarodni odnosi.*

*“Zar ne bi bilo mudro podariti nauci o miru bogate i snažne škole,
kao što je učinjeno za njenu sestru, nauku o ratu?”*

Rafael Duboa (1849-1929)

Hladni rat se može odrediti kao poseban međunarodni sistem, odnosno okvir u kom se odigravao celokupan međunarodni život u periodu od 1945. do 1990. godine.¹⁵⁸ Takav okvir je uticao i na nastanak, razvoj i specijalizaciju mirovnih instituta, odnosno institucija koje se bave naučnim istraživanjem mira i sukoba.

¹⁵⁶ Centar za studije mira Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

¹⁵⁷ Asistent na predmetima *Studije mira* i *Globalizacija i savremeno društvo* na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

¹⁵⁸ „Dominantni okvir u kome se organizuju i dešavaju međunarodni poslovi...” (Fridman, 1999).

Mir je za vreme Hladnog rata imao snažnu političku konotaciju. Tokom dugotrajnog sukoba između Istoka i Zapada, mir je shvatan kao važno ideološko oruđe. Dok se na Zapadu Hladni rat video u kontekstu borbe za slobodu (Vestad, 2008), a kasnije i za ljudska prava (Gedis, 2005:184), mir je viđen kao propagandno sredstvo Sovjetskog Saveza. Ideja mira je na Zapadu dovođena u pitanje zbog toga što je neretko korišćena od strane Sovjeta, pa su i prvi istraživači mira zbog toga sumnjičeni za naklonost prema komunizmu (Botes, 2009).

Osnivači prvih mirovnih instituta svesno su izbegli korišćenje reči 'mir' zbog opasnosti da budu pogrešno interpretirani. Prvi institut u SAD formiran je 1959. godine na Univerzitetu u Mičigenu pod nazivom Centar za istraživanje rešavanja sukoba. Iste godine u Evropi je osnovana Sekcija za istraživanje mira pri Institutu društvenih nauka u Oslu. U uvodniku prvog broja „Časopisa za istraživanje mira“ osnivač sekcije i budućeg instituta, Johan Galtung, naglašava da se oni (istraživači mira) ne boje reči 'mir' i da je ideološka koegzistencija moguća (i poželjna) u okviru istraživanja mira (Galtung, 1964). Iako počeci institucionalizacije istraživanja mira nisu bili glatki, prilike su ipak bile nešto povoljnije u Evropi.

Tok Hladnog rata je odredio uslove u kojima je istraživanje mira institucionalizovano i u kojima se razvijalo. Vrhunci kriza, kao i otopljanje odnosa uticali su na pravce, promene fokusa, ali i organizacione promene unutar samih mirovnih instituta. Ova dinamika nije bila izolovana, već je bila deo šireg konteksta društvenih pokreta i promena koji su nastali kao reakcija na Hladni rat (mirovni, studentski, ekološki pokret, pokret za građanska prava). Godina 1989. i promena u međunarodnom sistemu koja je usledila kao posledica okončanja Hladnog rata doveli su do izmenjenog konteksta u kom su se mirovni instituti obrazovali i razvijali. Višedecenijski ideološki sukob zamenili su procesi demokratizacije i širenja tržišnog modela, što je dovelo do drugačije percepcije pretnji miru i promena u delovanju mirovnih instituta.

Hladnoratovski period

Institucionalizacija (1945-1968)

Posledice velikih ratova imale su uticaja na stvaranje novih nauka i disciplina koje su se bavile problemima rata i mira. Kraj Velikog rata doveo je do formiranja nauke o međunarodnim odnosima, prve katedre koja je osnovana u Velsu 1919. godine i naučnih instituta, od kojih su neki u svom nazivu imali reč 'mir', kao što je bila Nemačka mirovna akademija iz 1930. i katedra u Lionu 1931. godine (Ramsbotam, 2004:35). Razaranja Drugog svetskog rata, pretnja nuklearnog oružja i osnivanje Ujedinjenih nacija, univerzalne organizacije osnovane sa ciljem očuvanja međunarodnog mira, nametnuli su kao nezaobilaznu temu u društvenim naukama problem rata i njegovog nestanka. U skladu sa tim, pioniri polemologije (nauke o sukobima i ratu) osnovali su prve institute u Parizu 1945. godine i nakon toga u Groningenu u Holandiji.

Za razliku od do tada postojećih disciplina (međunarodnih odnosa ili polemologije), u začetnike studija mira ubrajaju se naučnici iz različitih oblasti (sociologija, ekonomija, matematika) kojima je bila zajednička želja za promenom *status quo* uspostavljenog nakon Drugog svetskog rata. Ta želja je bila zasnovana na kvalitativnoj promeni u shvatanju mira. Umesto dotadašnjeg negativnog definisanja mira samo kao odsustva rata, uvode se novi koncepti kojima se mir određuje na potpuniji i kompleksniji način. Na takvim, novouspostavljenim, odnosima formiraju se prvi mirovni instituti.

Institucionalizacija istraživanja mira tekla je od neformalnih sastanaka i komunikacije između naučnika ka postepenom ustanovljavanju časopisa i institucija. Jedan od začetaka formalnog okupljanja predstavljala je grupa od dvadeset dva eminentna naučnika i filozofa (Rasel, Ajnštajn, Rotblad, Bor, Pauling) koji su, u cilju smanjivanja opasnosti od oružanih sukoba i traženja rešenja za globalne probleme poput nuklearnog naoružanja, započeli 1957. godine u Pagvašu u Kanadi sistem konferencija. Iste godine, grupa naučnika (ekonomista Kenet Boulding, matematičar i biolog Anatol Rapaport, socijalni psiholog Herbert Kelman, sociolog Robert Ejndžel i politikolog Dejvid Singer) okupila se oko izdavanja „Časopisa za rešavanje konflikata“, a dve godine

nakon toga (1959) ista grupa istraživača mira osnovala je Centar za istraživanje rešavanja konflikata i pored velikih otpora na mičigenskom univerzitetu.¹⁵⁹

Sa druge strane Atlantika, Johan Galtung (matematičar i sociolog) osniva Sekciju za istraživanje mira i sukoba pri Institutu za društvena istraživanja u Oslu, koju vodi i unapređuje je u samostalan Institut za istraživanje mira 1966. godine. Institutu je, kao i u slučaju Mičigena, prethodilo osnivanje „Časopisa za istraživanje mira“ 1964. godine.¹⁶⁰ U Velikoj Britaniji su za osnivanje prvih centara za istraživanje mira (u Lankasteru 1959. godine) bili odgovorni članovi verskog društva kveker¹⁶¹, koji su i u narednim decenijama zadržali veliki uticaj i pružali podršku inicijativama i projektima vezanim za mir (Botes, 2009). U Švedskoj, stabilna politička podrška istraživanju mira bila je prisutna tokom šezdesetih godina, a prevashodno je vezana za švedsku neutralnu spoljnu politiku i neprikosnoven primat socijaldemokrata (Gledič, 2004:20). Vlada je u znak 150 godina neprekidnog mira u Švedskoj¹⁶² osnovala Stokholmski međunarodni institut za istraživanje mira (SIPRI) 1966. godine. Međunarodno povezivanje istraživača mira formalizovano je 1964. godine osnivanjem Međunarodnog udruženja za istraživanje mira (IPRA).

Ovaj kratak period intenzivne institucionalizacije istraživanja mira odvijao se u vreme vrhunca sukoba između Istoka i Zapada (rat u Koreji 1950-1953, Suecka kriza i Mađarska revolucija 1956, podizanje Berlinskog zida 1961, Kubanska kriza 1962, početak vijetnamskog rata 1964). I pored toga što je političko usmerenje osnivača polja bilo pretežno prozapadno, u ovom periodu došlo je do prevladavanja 'neutralne' pozicije. Istraživači mira su svoj odnos prema sukobima počeli da zasnivaju u skladu sa odnosom

¹⁵⁹ Problem nedovoljnog finansiranja doveo je konačno do zatvaranja Centra 1971. godine.

¹⁶⁰ Botes je identifikovao dva modela rane institucionalizacije u SAD i Skandinaviji. Po jednom, istraživač koji bi počeo da se bavi pitanjima mira, okupio bi oko sebe grupu mlađih istraživača, kao što su to učinili Bolding ili Galtung. Svi ovi pojedinci su činili svojevrstan *invisible college*, neformalnu međupovezanu grupu koja je počela sa organizovanjem sastanaka, od biltena koji su razmenjivani poštom formirala naučne časopise i konačno osnivala formalne organizacije. Drugi način koji Botes naziva „institucionalnom adaptacijom“ odvijao bi se tako što bi postojeća organizacija potpala pod uticaj novog lidera ili grupe istraživača i navodi transformaciju „Instituta za istraživanje karaktera“ osnovanog 1930. u Sent Luisu, koji je pod Lencom 1960. prerastao u „Laboratoriju za istraživanje mira“. Najređe se, po Botesu, dešavalo da se okupi grupa naučnika koja bi osnovala potpuno novu naučnu instituciju (Botes, 2009).

¹⁶¹ Kvekeri (Društvo prijatelja) je jedna od najpoznatijih „crkava mira“, odnosno hrišćanskih protestantskih crkava (denominacija) koje kao deo svog učenja, koje po njima proističe iz Hristovog, naglašavaju mir. Učenje kvekeri podrazumeva da se u svakodnevnom životu „svedoči“ njihova vera u mir, jednakost, integritet (istinu) i jednostavnost (skromnost).

¹⁶² Nakon brojnih ratova 16. i 17. veka koje je vodila kao jedna od evropskih sila, poslednji ratovi koje je Švedska vodila (protiv Napoleona, kao i kratka kampanja protiv Norveške), završeni su do 1814. godine.

koji lekar ima prema bolesti. Smatralo se da, kao što je medicina nauka koja se stara o dobrobiti pojedinca, tako bi i istraživanje mira trebalo da postane naučna disciplina koja teži da se stara o dobrobiti društva. Prihvatanje takvog stanovišta podrazumevalo je da se ne može zastupati jedna ili druga strana u ovom ideološkom sukobu. Zauzimanje neutralne pozicije predstavljalo je izazov realističkoj školi mišljenja koja je bila dominantna u periodu nakon Drugog svetskog rata. Dodatni izazov preovlađujućem shvatanju sukoba predstavljala je ona grupa istraživača koja je naglašavala značaj mirnog rešavanja konflikata, koja se kao vrednost nalazila u Povelji UN, a u praksi bila sprovedena od strane Gandija u Indiji i Martina Lutera Kinga u Sjedinjenim Američkim Državama.

Radikalizacija (1968-1979)

Velike društvene promene, studentski protesti i antiratni pokret nastao kao reakcija na Vijetnamski rat i intervenciju u Čehoslovačkoj 1968. godine uticale su na nastavak institucionalizacije istraživanja mira. U ovom periodu nastavlja se sa osnivanjem novih instituta na Zapadu,¹⁶³ ali dolazi i do institucionalizacije u Latinskoj Americi (iznikle iz teorije zavisnosti, *dependencia*), u Indiji (u skladu sa gandijevskom tradicijom), Japanu (vezanom za nuklearna pitanja) i u Istočnoj i Južnoj Evropi (marksistička tradicija), što je zajedno vodilo većem uplivu mišljenja „iz Drugog i Trećeg sveta“ (Viberg, 2005:2).

Glavna osobina ovog perioda bila je radikalizacija polja istraživanja, usled uticaja koji je dolazio iz marksističkog i strukturalističkog polja. Ono što je bilo zajedničko za dotadašnje istraživanje mira bila je naklonost prema kvantitativnim metodama u skladu sa biheviorističkom revolucijom koja je predstavljala radikalni preokret u društvenim naukama. Međutim, nakon 1968. godine biheviorizam postaje simbol imperijalizma i američke dominacije, što ga čini metom kritike (Gledič, 2004:17). Radikalna struja, koja je svoje teorijsko određenje našla u radovima poput Galtungove „Strukturalne teorije

¹⁶³ Prvi instituti osnivani su u Skandinaviji, Holandiji, UK, SAD, dok drugi talas na Zapadu obuhvata osnivanje većeg broja novih instituta i katedri, između ostalih, Instituta za istraživanje mira u Lundu (LUPRI) i Instituta za istraživanje mira u Tampereu (TAPRI) 1969. godine.

imperijalizma” iz 1971. godine,¹⁶⁴ menjala je pored metodološke i političku orijentaciju istraživanja mira ka proistočnoj i projužnoj poziciji. Period dekolonizacije po mišljenju mnogih od njih nije bio praćen ekonomskim i kulturnim oslobađanjem „Trećeg sveta“. Vijetnamski rat je samo kristalizovao sukobe unutar polja. Tradicionalni istraživači videli su mogući izlaz iz rata kroz pregovore, dok su radikalni istraživači kraj videli samo u porazu SAD i pobedi Severnog Vijetnama kao jedinom načinu pravednog okončanja rata (Rodžers & Ramsbotam, 1999:746).

Konferencija IPRA iz 1970. godine umnogome je odredila ishod podele između protagonista „stare agende“ – zastupnika istraživanja uzroka rata, troškova naoružanja i integracija, i „nove agende“ u kojoj su dominirala pitanja eksploatacije, dominacije, zavisnosti i imperijalizma (Viberg, 2005; Kodama, 2004).¹⁶⁵ Ova velika debata se završila tako što su „tvrde struje“ na obe strane mahom napustile polje istraživanja mira, dok su umerene strane do sredine sedamdesetih godina uspele da svoje stavove sintetišu u koherentnu celinu.

Nove pravce istraživanja pratila je i promena organizacione strukture mirovnih instituta. U Oslu 1970. godine Johan Galtung napušta PRIO¹⁶⁶, nakon čega sledi period kolektivnog upravljanja u „egalitarnom duhu vremena” (Gledič, 2004:18). Uvodi se zajednička odgovornost članova instituta, u kome se izjednačavaju sva primanja i konsensualno donose odluke. Ovakva organizacija instituta proizvodila je česta unutrašnja neslaganja, ali je radikalno usmerenje nužno vodilo i ka sukobu sa strukturama vlasti. Krajem sedamdesetih dolazi do rezova u budžetima za društvene nauke (Gledič, 2004:18), pa tako i mirovni instituti postaju podložni uticajima od strane budžetskih davalaca. I pored svih navedenih poteškoća, u ovom periodu se konačno definisalo i zaokružilo polje istraživanja mirovnih instituta: izbegavanje nuklearnog rata, uklanjanje

¹⁶⁴ O uticaju ovog članka na polje studija mira najbolje govori podatak da je samo do 1992. citiran 367 puta, sedam puta češće nego sledeći autor na listi najcitiranijih članaka u JPR (Gledič, 1993).

¹⁶⁵ Rodžers i Ramsbotam (1999) govore o „minimalistima“ i „maksimalistima“, odnosno severnoameričkim pragmatistima i evropskim strukturalistima.

¹⁶⁶ Galtung 1970. prestaje da rukovodi PRIO, 1976. prestaje da uređuje JCR, a 1977. daje ostavku na mesto profesora univerziteta, u skladu sa svojim javno iznetim mišljenjem da nijedan pojedinac ne bi trebalo da predaje duže od deset godina.

nejednakosti i nepravde iz svetskog sistema i postizanje ekološke ravnoteže.¹⁶⁷ Ovako formirano polje istraživanja ostaje aktuelno sve do kraja Hladnog rata.

Adaptacija (1979-1989)

Stvaranje delimične saglasnosti o okvirima polja istraživanja bilo je moguće u uslovima otopljanja odnosa Istoka i Zapada (*Détente*) obeleženog Konferencijom o evropskoj bezbednosti i saradnji, kao i serijom sporazuma o kontroli naoružanja (SALT I i II, ABM). Međutim, istraživanje mira je u uslovima zaoštavanja odnosa osamdesetih godina prošlo kroz period intenzivne adaptacije novim političkim i ekonomskim uslovima.

Godina 1979. predstavljala je vododelnicu Hladnog rata. Te godine počinje operacija SSSR u Avganistanu koja će voditi konačnoj diskreditaciji socijalističkog modela, prvi put je izabrana konzervativna vlada Margaret Tačer što je predstavljalo početak uvođenja neoliberalnog modela, a Kina se pod Deng Sjao-pingom nepovratno otvara ka Zapadu i okreće „socijalističkoj tržišnoj privredi”. U odnosima između Istoka i Zapada dolazi do zahlađenja (drugog Hladnog rata), obe strane se ponovno naoružavaju i postavljaju rakete srednjeg dometa u Evropi. U skladu sa formiranim poljem istraživanja tokom sedamdesetih godina mnogi instituti su davali osnova antinuklearnim pokretima koji su se širili Zapadom. Zbog takve političke pozicije („popuštanja Istoku“) došli su na udar novoizabranih desnih vlada i vlada desnog centra, što je učinilo finansiranje iz državnih (konvencionalnih) izvora još teže dostupnim (Rodžers, 1999:747). Smanjena davanja i veća budžetska restriktivnost vodili su ka većoj političkoj korektnosti kao novom trendu u delovanju instituta.

U Skandinaviji, prva konzervativna vlada u Oslu, izabrana 1981. godine, posle pedeset godina vlasti socijal-demokrata, obrazovala je komisiju koja je imala za cilj da ispita svrsishodnost istraživanja mira u PRIO (Gledič, 2004:22). Iako izveštaj Komisije nije bio suviše kritičan prema institutu, usledile su promene u organizaciji PRIO - uvodi se snažnije mesto direktora i upravnog odbora i ukidaju se jednaka primanja, što je sve

¹⁶⁷ Možda je ovo najbolje izraženo u uvodniku *Časopisa za istraživanje sukoba*: „Pretnja nuklearnog holokausta može ostati aktuelna i narednih vekova, ali pored istraživanja obuzdavanja i razoružanja postoje i drugi problemi kojima treba posvetiti pažnju. Časopis se mora posvetiti pitanjima međunarodnih sukoba vezanih za pravdu, jednakost i ljudsko dostojanstvo; problemima koje rešavanje sukoba ima u odnosu na ekološku ravnotežu...” (JCR, 1983).

činilo i deo njihovog samostalnog otklona od idealizma šezdesetih i radikalizma sedamdesetih godina. U slučaju Danske, parlamentarna većina (levo-liberalna) je, uprkos snažnom protivljenju vlade desnog centra 1983. Godine, uspela da odobri sredstva za osnivanje nezavisnog Centra za istraživanje mira u Kopenhagenu (COPRI, Gledič, 2004:21).

Sličan scenario odvijao se sa druge strane Atlantika. Vijetnamski rat, afera Votergejt i tajne operacije u Latinskoj Americi intenzivirale su kampanju za osnivanje prve Akademije za mir u SAD. Uspeh kampanje je pretočen u dvostranačku inicijativu u Kongresu za osnivanje Akademije za mir, koja je okončana donošenjem zakona kojim se osniva Američki institut za mir (USIP) 1984. godine.¹⁶⁸ Kao i u slučaju Danske, došlo je do protivljenja izvršne vlasti. Budžet odobren od strane Kongresa (16 miliona dolara) Regan je smanjio na četvrtinu iznosa, a pored toga odbijao je da postavi članove upravnog odbora i vršio opstrukcije rada instituta (Montgomeri 2003:484). Budžetska zavisnost USIP uslovila je njenu političku korektnost - administracija je bila voljna da ga prihvati samo kao neželjen, ali relativno bezopasan institut.

Još pre kraja Hladnog rata, došlo je do vidljivih promena u institutima. Za razliku od prvih perioda institucionalizacije i radikalizacije, koji se, iako različiti, smatraju „zlatnim periodom“ istraživanja mira, već tokom osamdesetih je počelo prilagođavanje instituta novonastalim okolnostima. Aktivizam prepoznatljiv do tada (Viberg istraživanje mira smatra delom mirovnog pokreta) napušta se u korist strožijeg naučnog istraživanja, a političko usmerenje postaje „korektnije“ usled povećanog uticaja vlada.

Posthladnoratovski period

Nakon Hladnog rata dolazi do novih velikih izazova institucionalizovanom istraživanju mira. Treći talas demokratizacije po Semjuelu Hantingtonu počinje još 1974. godine, a nakon pada Berlinskog zida i raspada Istočnog bloka i SSSR, demokratija i tržište postaju „jedina igra u gradu“ (Fukujama, 1992). Sa krajem Hladnog rata postavlja se pitanje neophodnosti daljeg istraživanja mira, koje se vidi kao njegov proizvod i predlaže se gašenje discipline ili utapanje u međunarodne odnose ili bezbednosne

¹⁶⁸ U poslednjem trenutku naziv je preimenovan iz ‘akademije’ u ‘američki institut’.

studije.¹⁶⁹ Razlog tom uverenju bilo je očekivanje da će raspadom SSSR doći do nestanka ratova koji su viđeni kao posledica Hladnog rata (*wars by proxy*) i da će doći do smanjivanja intenziteta i učestalosti sukoba između novih demokratskih i tržišno orijentisanih država.

Međutim, iako je broj ratova vođenih između država smanjen, došlo je do neočekivanog porasta ukupnog broja oružanih sukoba unutar država (Harbom, 2006, videti grafikon 1). Zbog ovoga u nauci o međunarodnim odnosima dolazi do pomeranja središta istraživanja kada je u pitanju priroda sukoba nakon Hladnog rata i prevazilazi se čvrsto ustanovljena dihotomija unutrašnjih i međunarodnih sukoba. Ovakva promena ne bi bila moguća bez konceptualnog okvira koji je nastao upravo u polju istraživanja mira još tokom osamdesetih godina. Određenja „duboko ukorenjenih sukoba“ (Barton) i „dugotrajnih društvenih sukoba“ (Azar) odgovarali su novim okolnostima više nego postojeći koncepti drugih disciplina (Rodžers, 1999:748), što je pomoglo ponovnoj aktuelizaciji i nastavku razvoja istraživanja mira.

Adaptacija instituta tokom osamdesetih godina nastavljena je i tokom devedesetih u donekle promenjenim okolnostima. Umesto hladnoratovskih linija podela, nova pitanja pristižu na dnevni red istraživača mira - liberalni mir i bezbednost. Oba pitanja su prisutna tokom celog posthladnoratovskog perioda, međutim prvo pitanje se nalazi u središtu interesovanja do 2001. godine, a drugo postaje još prisutnije nakon te godine.

Liberalizacija (1989-2001)

U periodu nakon Hladnog rata vlade Zapada počinju intenzivno da koriste retoriku liberalnog mira¹⁷⁰ – predsednik SAD, Bil Klinton, u obraćanju naciji 1994. godine naglašava: „*Najbolji način da osiguramo našu bezbednost i postignemo trajan mir je da podržimo napredovanje demokratije širom sveta. Demokratije ne ratuju*

¹⁶⁹ Meksvini (1998) zaključuje da je iznenadni kraj Hladnog rata doveo mirovne institute do gubitka fokusa (polja istraživanja) formiranog tokom njegovog trajanja.

¹⁷⁰ Teorija demokratskog ili liberalnog mira u osnovi tvrdi da demokratije ne ratuju međusobno. Ideja o odnosu unutrašnjeg uređenja države i njene sklonosti da vodi ratove potiče još od Imanuela Kanta, dok je statističku potvrdu prvi put dobila u radu kriminologa Dina Babsta „*Elective Governments: A Force for Peace*“ 1964. godine.

međusobno".¹⁷¹ Koncept demokratskog (liberalnog) mira prvobitno je korišćen od strane istraživača međunarodnih odnosa, naročito tokom osamdesetih godina (Ramel, Dojl, Raset), a nakon 1989. godine postaje sveprisutan u društvenim naukama, pa i u istraživanju mira, u čijoj zajednici dolazi do oštih debata između njegovih pristalica i protivnika, koje su podsećale na podele između liberalnih i radikalnih istraživača mira krajem šezdesetih. Zavisnost od vlada koje su u ovom periodu (neposredno po okončanju Hladnog rata) imale politički interes u promovisanju koncepta liberalnog mira, vodila je vremenom i ka prevladavanju liberalne orijentacije unutar instituta.

U SAD, za razliku od finansijskih prepreka iz perioda osamdesetih, USIP je počeo da dobija znatno veću finansijsku i institucionalnu podršku – Kongres je odobrio veća sredstva, promenjen je zakon kako bi im se omogućilo finansiranje iz privatnih izvora i dodeljeno im je zemljište u administrativnom srcu Vašingtona (*National Mall*, Montgomeri, 2003). Po Botesu, povećano državno finansiranje USIP je važan uticaj koji ima potencijalno negativne posledice po nezavisnost pravca istraživanja. U Evropi je, prema Botesu, situacija bila nešto drugačija. Usled postojanja socijaldemokratske tradicije u većini evropskih država, finansiranje od strane države nije obavezno podrazumevalo potpuni gubitak nezavisnosti mirovnih instituta, ali ga nije ni sprečavalo.

Ipak, ovaj period je pored prozapadne (liberalne) orijentacije bio obeležen i trendom odliva značajnih individualnih istraživača koji su napuštali rad u institutima i osnivali nove, alternativne organizacije za istraživanje mira. TRANSCEND, osnovan od strane Galtunga 1993. godine, organizuje *online* univerzitet za mir i služi kao konsultant u mnogim konfliktima širom sveta. Jan Oberg, koji je bio direktor LUPRI do njegovog zatvaranja 1989. godine, osnovao je Transnacionalnu fondaciju za mir i istraživanje budućnosti (TFF) koja je takođe bila aktivna kao konsultant u nekoliko sukoba. INCORE iz Severne Irske, osnovan 1993. godine, stekao je svetsku reputaciju u kombinovanju akademskih analiza i konsultantskih usluga (Viberg 1999:6-7). Svi ovi alternativni vidovi istraživanja mira i načina njegovog finansiranja imali su za cilj očuvanje preko potrebne

¹⁷¹ Ni republikanski predsednik Buš mlađi nije odstupao od ovakvog stava. U svom obraćanju naciji 2005. godine on kaže: „Zbog toga što demokratije poštuju svoj narod i svoje susede, napredak slobode će voditi ka miru”.

nezavisnosti u periodu kada je dostupnost sredstava u sve većoj meri diktirala pravce istraživanja.

Sekuritizacija (2001-2009)

Nezavisnost u programima istraživanja instituta postala je još važnija nakon 2001. godine, kada, zbog terorističkih napada na Njujork i Vašington i vojnih intervencija koje su usledile, pitanja bezbednosti postaju sveprisutna. Istraživanje mira i klasične studije bezbednosti tradicionalno su imali drugačija polja istraživanja koja su neretko bila i suprotstavljena tokom Hladnog rata. Međutim, ove razlike postale su manje izražene radovima Berija Bazana i Ole Vivera, odnosno stvaranjem koncepata socijetalne i ljudske bezbednosti. Radovi ovih autora, poznatih kao „kopenhagenska škola“, nastajali su u okviru polja istraživanja mira (COPRI) i predstavljali su drugačiji pristup pitanjima bezbednosti. U meri u kojoj su navedena shvatanja ulazila u glavne tokove studija bezbednosti i međunarodnih odnosa, isto toliko su ugrožavala identitet istraživanja mira kao samostalne discipline. Najbolji primer je sam COPRI koji je, nakon što je doživeo međunarodno priznanje, izgubio mirovni identitet stavljanjem pod direktnu kontrolu vlade 1996. godine i potom utapanjem u Institut za međunarodne studije pod ministarstvom spoljnih poslova 2003. godine (Gledič, 2004:24).

Dominacija bezbednosnih pitanja pokazana na primeru COPRI može se videti i na globalnom nivou. Po poslednjim pokazateljima UNESCO baze podataka (UNESCO, 2001), u svetu je početkom prve decenije XXI veka postojalo oko 600 mirovnih instituta i centara za obuku u 90 država.¹⁷² Na osnovu podataka ove baze, moguće je analizirati oblasti njihove specijalizacije (videti grafikon 2). Pored mira i konflikata, kao tradicionalnih polja istraživanja, bezbednost zauzima vodeće mesto na globalnom nivou. Nenasilje, razvoj i mir, kultura mira i obrazovanje, oblasti koje su tokom evolucije istraživanja mira zauzimale neka od centralnih mesta, danas su potisnuta u korist bezbednosti i konflikata. Navedeni trend je, treba napomenuti, verovatno još izraženiji u poslednjih šest godina od 2003. godine do kada je baza obnavljana.

¹⁷² Većina njih se nalazi u SAD i Kanadi - 193, u Evropi prednjače UK i Nemačka sa po 40, Skandinavija sa 30 i Francuska, Španija i Italija sa ispod 20. U ostatku sveta, sa izuzetkom Indije i Japana u kojima se nalazi po 20, nema država sa više od jednocifrenog broja mirovnih instituta ili centara.

Izazov „sekuritizacije“ nameće potrebu da studije mira ojačaju svoj položaj upravo u onim oblastima koje su specifične za ovu disciplinu, poput nenasilja koje je imalo veći odjek u prvim fazama nastanka discipline (Viberg, 2005:10). Druga potreba je da se, umesto utapanja u danas politički atraktivnije studije bezbednosti, razvija istraživanje mira sa empirijski i teorijski zasnovanim, relevantnim predlozima mirovnih politika (Galtung, 2009). Fokus na bezbednosti u ovom periodu usmerio je pažnju istraživanja na regione koji su zbog prilika koji tamo vladaju (*neuspele države, države odmetnici, izvori terorizma*) „bezbednosno” privlačni, dok su delovi sveta (Afrika) gde je pretnja miru možda i najizraženija ostali u senci. Adekvatni odgovori na ova pitanja, između ostalih, mogli bi pomoći institutima za istraživanje mira da se samopotvrde u svetlu savremenih izazova.

Zaključak

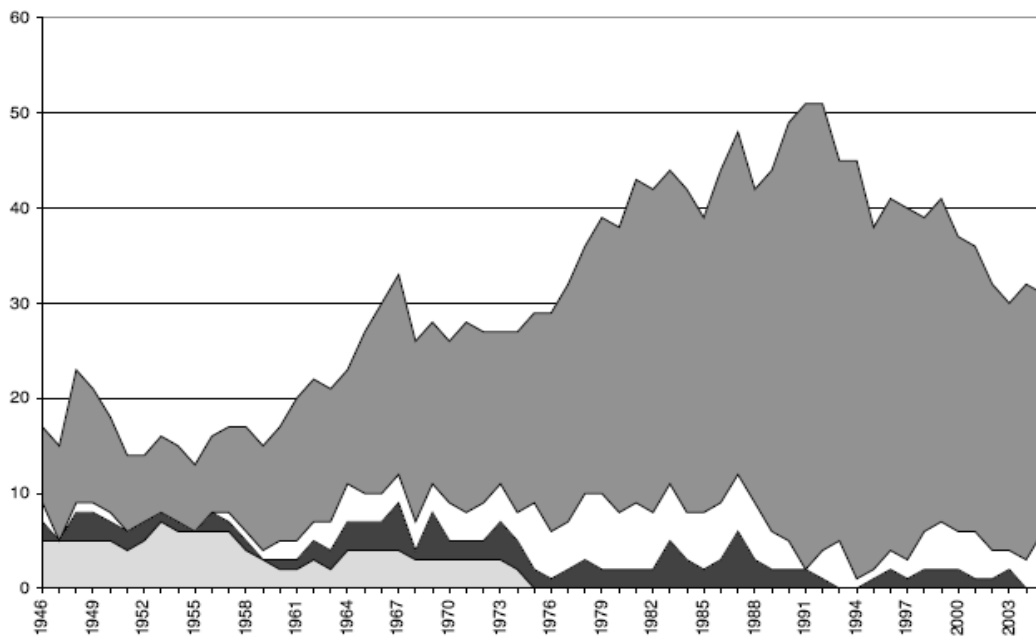
Pedeset godina institucionalizacije mira predstavlja put od nove ideje sa nesigurnom budućnošću, nekoliko instituta (Oslo i Mičigen), nekolicinom časopisa (JCR, JPR) i međunarodnim asocijacijama (IPRA) u začetku, preko trocifrenog broja instituta i dvocifrenog broja časopisa krajem sedamdesetih godina, akademske zajednice istraživača mira od dve do tri hiljade pojedinaca širom sveta pred kraj hladnog rata do današnjih šest stotina instituta na svim kontinentima.

Razvoj je obuhvatao „zlatni period“ intenzivne institucionalizacije zasnovane na biheviorističkoj revoluciji i radikalizaciji i aktivizmu izazvanim velikim društvenim promenama. Nakon njega dolazi do usporavanja rasta i početka institucionalne adaptacije uslovljene promenama u okruženju. Razvoj se nastavio periodom borbe za nezavisnost istraživanja i naučni identitet.

Ključni događaji i periodi Hladnog rata bili su presudni i za razvoj mirovnih instituta. Vrhunac konfrontacije Istoka i Zapada i pretnja nuklearnog uništenja podsticali su stvaranje instituta i dovođenje pitanja mira u centar naučnog interesovanja. Atmosfera otopljanja odnosa je omogućila upliv radikalne društvene kritike kao opravdanog polja delovanja mirovnih instituta nakon Vijetnamskog rata i studentskih protesta. Međutim, „drugi“ Hladni rat i obnavljanje trke u naoružanju, kao i promena ekonomskog modela

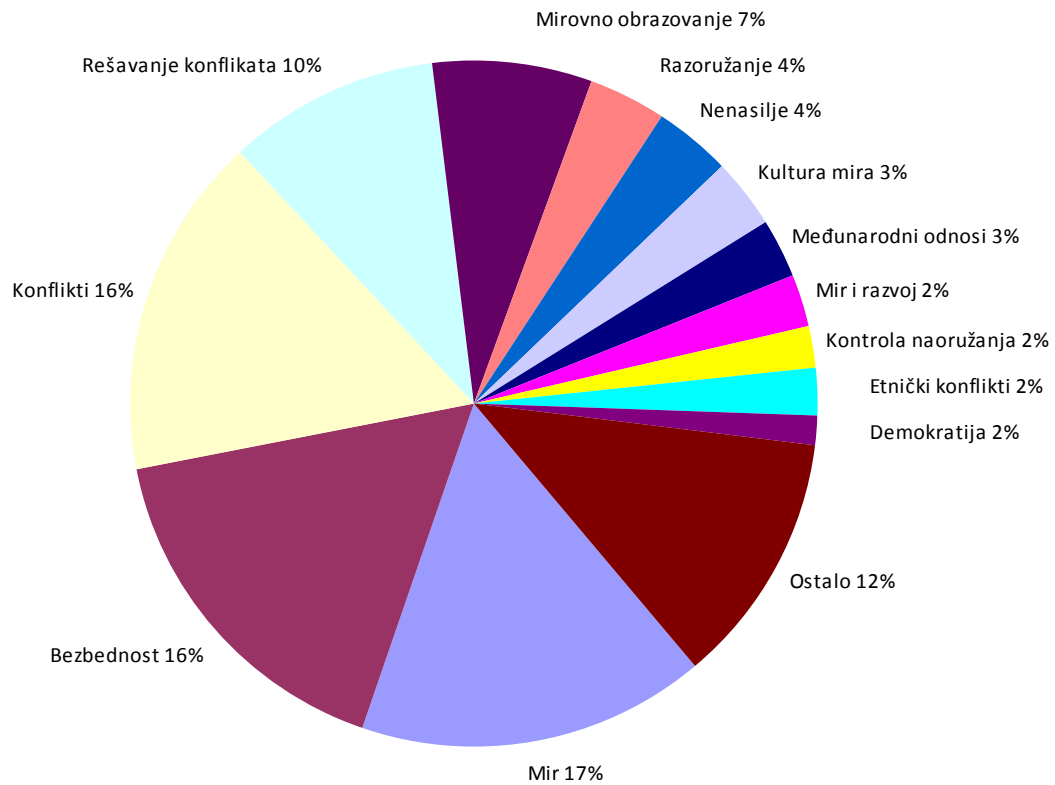
naveli su mirovne institute da se u većoj meri prilagođavanju uslovima koje su joj određivale vlade. Kraj Hladnog rata i promenjeni međunarodni sistem donose nove odgovore na koje je potrebno postaviti nova pitanja. Liberalni momenat predstavlja za neke institute period konsolidacije, dok je za druge vreme traganja za optimalnim modelom razvoja. Nakon 2001. godine, sveprisutna potraga za bezbednošću za oblast istraživanja mira predstavlja novo traganje za identitetom, a od koga će zavisiti i nastavak razvoja mirovnih instituta.

Grafikon 1. “Oružani sukobi od 1945 – 2003”

Legenda: Tamno siva površina predstavlja unutrašnje sukobe, ostale tri – internalizovane (bela), međudržavne (crna) i ekstrasistemske, kolonijalne ratove, svetlo siva.

Grafikon 2. "Oblasti specijalizacije mirovnih instituta nakon Hladnog rata"

Literatura

- Alger Chadwick F, Peace studies as a transdisciplinary project in (eds) Weibel Charles, Galtung Johan, *Handbook of Peace and Conflict Studies*, pp. 299-318, Routledge, London 2007, ISBN: 0415396654.
- Botes Johannes, Before PRIO: The Seedbed of Peace Research (1939-1959), The Fiftieth Anniversary of the Peace Research Institute Oslo-PRIO, Oslo, June 12, 2009.
- Bush George W, State of the Union Address, 2005, news.bbc.co.uk/2/hi/americas/4231571.stm
- Cortright David, *Peace: A History of Movements and Ideas*, Cambridge University Press, Cambridge 2008, ISBN: 9780449004135.

- Clinton William, State Of The Union Address, 1994, <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/politics/special/states/docs/sou94.htm>
- Dunn David J, *The First Fifty Years of Peace Research: A Survey And Interpretation*, Ashgate, Aldershot 2005, ISBN: 0754619192.
- Friedman Thomas L, *The Lexus and Olive Tree*, Farrar, Straus and Giroux, New York 1999, ISBN: 0374185522.
- Gaddis John Lewis, *The Cold War*, Penguin London, 2007, ISBN:9780141025322.
- Galtung Johan, An Editorial in *Journal of Peace Research* 1 (1) 1964 p. 4.
- Galtung Johan, What Peace Research Would Be Like If Founded Today, On the occasion of the Peace Research Institute Oslo-PRIO 50 Years, Oslo, June 5 2009.
- Gleditsch Nils Petter, What is peace research? An irreverent history, Lecture at the Henrik-Steffens-Vorlesung, Humboldt-Universitat, Berlin, June 3, 2008.
- Gleditsch Nils Petter, Peace Research and International Relations in Scandinavia: From Enduring Rivalry to Stable Peace, in (eds) Jung Dietrich & Stefano Guzzini, *Copenhagen Peace Research: Conceptual Innovation and Contemporary Security Analysis, Essays in Honour of Hakan Wiberg*, Routledge, London 2004, pp.15-26, ISBN: 0415324106.
- Gleditsch Nils Petter, The Most-Cited Articles in JPR, *Journal of Peace Research*, vol.30, no.4, Sage Publications 1993, pp.445-449, ISSN:00223433.
- Hantington Semjuel P, *Treći talas, demokratizacija na kraju dvadesetog veka*, Stubovi kulture, Beograd 2004.
- Harbom Lotta et al, Armed Conflict and Peace Agreements, *Journal of Peace Research* 43(5): Sage Publications 2006, p. 619.
- *Journal of Conflict Resolution*, 27, 1, 1983.
- Kurlansky Mark, *Non-Violence, The History of a Dangerous Idea*, Jonathan Cape, London 2007, ISBN: 9780812974478.
- Kodama Katsuya, The IPRA Path, History of International Peace Research Association, June 25 2004, <http://soc.kuleuven.be/iieb/ipraweb/documents/iprapath.pdf>

- Lawler Peter, Peace Research, War, and the Problem of Focus, *Peace Review* 14:1, 2002, pp. 7–14, ISSN: 14699982.
- Mc Sweeney B, The Ethical Foundation of Peace Research: A Sociological Analysis, Paper Given at ISA Anual Convention, Mineapolis, 7-21 March 1998. (Unpublished) p. 10.
- Miall Hugh, Ramsbotham Oliver and Woodhouse Tom, *Contemporary Conflict Resolution: The Prevention, Management and Transformations of Deadly Conflict*, Polity, London 2004, ISBN: 9780745632131.
- Montgomery Mary E, Working for Peace While Preparing for War: The Creation of the United States Institute for Peace, *Journal of Peace Research*, vol.40, no.4, Sage publications 2003, pp. 479-496, ISSN: 00223433.
- Rogers Paul and Ramsbotham Oliver, Then and Now: Peace Research-Past and Future, *Political Studies*, Political Studies Association 1999, vol. 47(4), pages 740-754.
- Stephenson Carolyn M., Peace Studies, Overview, in (ed) Kurtz Lester R, *Encyclopedia of Violence, Peace, and Conflict*, Vol. 2, Academic Press 1999, ISBN: 012227010.
- UNESCO Peace Institutes Database, obnovljeno jul 2003, pristupljeno 25. 9.2009.
- <http://databases.unesco.org/peace/PeaceWEBintro.shtml>
- Van Den Dungen Peter and Wittner Lawrence S, Peace History: An Introduction, *Journal of Peace Research*, vol.40, no.4, 2003., Sage publications, pp.363-375, ISSN: 00223433.
- Vestad Od Arne, *Globalni Hladni rat*, Arhipelag, Beograd 2008, ISBN: 9788686933133.
- Wiberg Hakan, Peace Research - Past, Present, Future, appears in Portugues as Investigacao para a Paz: Passado, Presente e future“, in *Revista Crítica de Ciências Sociais*, vol. 71 (Junho 2005), pp. 21-42.